

Jerzy Piotrowski

"Nationality in History and Politics", Frederick Hertz, London 1944 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 10, 719-721

1948

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Frederick Hertz: **Nationality in History and Politics**. A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character. International Library of Sociology and Social Reconstruction. London. 1944. (II wyd. 1945).

Książka Hertza, wydana w redagowanej przez K. Mannheim'a bibliotece socjologii i przebudowy społecznej, usiłuje wyjaśnić zjawisko uczuć narodowych i charakteru narodowego.

Autor mówi o kilku pojęciach narodowości: „legalnej”, która jest raczej przynależnością państwową, „kulturalnej”, której bliżej nie określa i wreszcie politycznej lub społecznej, o której mówi, że „jest rzeczą bardzo skomplikowaną o tyle, że zależy od należytego rozwoju świadomości narodowej, której nie można obserwować i mierzyć ścisłymi metodami” (9). Ta ostatnia jest przedmiotem jego pracy.

Faktem podstawowym dla tego pojęcia narodowości (political nationality) jest świadomość narodowa, zmieniająca się w czasie i w miejscu, a obejmująca szeroki wachlarz form „od nieokreślonego uczucia pokrewieństwa do wyraźnego dążenia do osobowości narodowej i do ideału zamkniętej społeczności o nieograniczonej solidarności”.

„Świadomość narodowa jest szczególnym rodzajem świadomości grupowej lub solidarności grupowej, która stanowi więź między członkami grupy ze względu na dążenie do pewnych celów” (15).

Świadomość narodowa — mówi autor — wyraża się w dążeniu do „osobowości narodowej” (striving for national personality); wyraża się ono w czterech podstawowych aspiracjach narodowych:

1) do jedności w zakresie wszelkich dziedzin życia członków grupy, 2) do wolności od wpływów i zależności od obcych oraz tych „swoich”, którzy są „anarodowi”, 3) do odrębności, indywidualności i oryginalności i wreszcie 4) do wyróżnienia się wśród innych narodów. Z tym wiąże się tendencja do równości w obrębie narodu, jako warunek jedności i wolności.

„Idea osobowości narodowej, niezależnie od swej realności, jest bardzo silnym czynnikiem ideologii politycznej. Idee woli narodowej, suwerenności, samostanowienia zakładają osobowość. Tylko osoba może mieć wolę lub być odpowiedzialna” (26).

Francuska Marianne, John Bull itd. wyrażały popularne personifikowanie narodów. Hertz zastrzega się jednak przed zbyt subiektywistycznym ujmowaniem narodu — „sama wola nie stanowi narodu... naród jest wspólnotą losu, zespoloną i urobioną przez wydarzenia historyczne i czynniki naturalne; stąd człowiek ma małe możliwości wyboru swej narodowości lub zmiany jej charakteru” (13).

W jaki sposób przejawiają się te aspiracje i jakie konkretne zawierają cele, to zależy, zdaniem Hertza, od „ducha czasu” i podstawowych tradycji narodu („ducha narodu”), które same są wynikiem w każdym wypadku „konstelacji niezliczonych czynników” (412), wynikiem złożonego przebiegu historycznego.

W tych „konstelacjach” Hertz podkreśla doniosłą rolę, jaką na kształtowanie się „tradycji, interesów i ideałów narodowych” wywierają rządzące warstwy społeczne i ich klasowe czy kastowe interesy. Pozycja tych warstw z jednej strony pozwala im na czynny udział w życiu zbiorowości, a wytworzone przez nie wzory upowszechniają się przez naśladownictwo w niższych warstwach.

Podobnie — mówi Hertz: dawniej „klasy rządzące nazywane były narodem, aż w końcu naród oznaczał wolny, rządzący się sam lud” (9).

Hertz polemizuje z poglądami, że charakter narodowy jest wrodzony i podkreśla, że zamiast mówić o „charakterze” narodowym, należało by mówić o tradycjach i ideałach narodowych, wytworzonych historycznie.

Wola narodowa wyraża się w dążeniach zgodnych z tymi tradycjami, interesami i ideałami narodowymi, a wyrazicielami tej woli jest zawsze pewna część społeczeństwa narodowego. „Wola narodowa jest dziełem przodującej elity, złożonej z różnych elementów. Musi ona być przyjęta lub co najmniej tolerowana przez znaczną część społeczeństwa... na podłożu aspiracji, wspólnych partiom i klasom narodu i przewyżczających antagonizmy” (239). Zależnie od „struktury narodu” — jak mówi Hertz — tj. „od stosunku narodu do jego organów takich, jak dynastie, kościoły, warstwy społeczne itd., wydzielić można cztery podstawowe pojęcia narodowości — tj. konserwatywne, liberalne, demokratyczne i nacjonalistyczne”. Ten podział zastosował już Hayes w „*Evolution of Nationalism*”, wydanej w 1930 r.

W kilku kolejnych rozdziałach mówi Hertz o wpływie czynników rasowych, językowych, religijnych, terytorialnych i politycznych na formowanie się współczesnych wspólnot narodowych i na kształtowanie się aspiracji tradycji, dążeń i ideałów narodowych.

W szczególności narodowy język, terytorium i historia są — według Herta — czynnikami obiektywnymi, bez których niemożliwe jest wyobrażenie narodu jako osobowości, a więc narodu w sensie społecznym.

I tak np., mówiąc o języku, wskazuje, że każde zróżnicowanie społeczne wytwarza pewną odrębność językową, która z kolei symbolizuje i podkreśla to zróżnicowanie. Różny jest język klas, często także różny ze względu na przeznaczenie i tak np.: „we Florencji w okresie młodości Dantego używano łaciny w pracach uczonych, francuskiego w eleganckiej literaturze dydaktycznej, prowensalskiego w pieśniach miłosnych arystokracji, włoskiego w demokratycznych pismach burżuazji”.

Jedność językowa jest dziełem kancelaryj królewskich i parlamentów, kościoła itd., realizowanym dla ich celów praktycznych, bez żadnych ambicji narodowych z tym związanych. Język narodowy przyczynia się do jedności i wyodrębnienia grupy i „z czasem staje się jednym z bożyszcz narodu, symbolem niezawisłości i honoru” (79). Na podłożu dążenia do indywidualności i odrębności podkreśla się odmienności językowe między narodami i niekiedy utrzymuje się je świadomie, jak np. między Niemcami i Szwajcarami nie-

mieckimi. Wspólność języka bowiem, według Hertza, jest niezbędna do wyobrażenia narodu.

Osobny rozdział poświęcony jest omówieniu wpływu państwa na kształtowanie się w narodzie owego podstawowego dążenia do osobowości.

Mowa tu o monarchiach narodowych, o wpływie wojen na zespolenie narodu, na jego ideologię i charakter, o instytucjach politycznych (parlament) jako narzędziach woli narodowej, o związku idei suwerenności ludu z aspiracjami narodowymi itd.

Z czterech rodzajów aspiracji narodowych wola prestiżu jest wg Hertza najważniejsza. Jej przerost rodzi nacjonalizm. „Nacjonalizm... oznacza specjalną formę świadomości narodowej, zogniskowaną na dążeniu do wyższości, prestiżu, potęgi i panowania” (410).

Rozdział ostatni, najobszerniejszy, poświęcił Hertz omówieniu wpływu myśli politycznej na ideologię narodową w ogóle i w poszczególnych krajach.

Mimo zapowiedzi Hertz nie posługuje się ani metodą socjologiczną ani psychologiczną, lecz tradycyjną metodą historyczną, akcentując raczej indywidualność i zmienność historyczną zjawisk, uwarunkowanych „niezliczonymi czynnikami”.

Definiowanie narodu pojęciem „striving for personality” prowadzi do licznych analogii personifikujących naród i przenoszących na grupę pojęcia psychologii indywidualnej.

Dążenie do osobowości tak, jak jest ono wyrażone w czterech podstawowych aspiracjach, wspólne jest wielu grupom i w czytelniku, który nie otrzymuje definicji narodu, jako podmiotu tych aspiracji, często budzi się wątpliwość, czy opisywane dążności i postawy odnoszą się istotnie do narodu, czy państwa, grup etnicznych lub klasowych.

Występuje to tym silniej, że autor mówi o „politycznej narodowości”, przeciwstawiając ją narodowości „legalnej” i kulturalnej”, których także nie definiuje ani nie określa ich stosunku wzajemnego. Narodowość „legalna” odpowiadałaby kategorii socjologicznej grupy państwowej, „kulturalna” — grupie kulturowej. Autor wprawdzie przyznaje poważny wpływ na kształtowanie się narodowości politycznej wspólnocie państwowej i kulturowej — ale tylko jako czynnikom kształtującym wolę polityczną narodu.

Jerzy Piotrowski (Warszawa)

Hans Kohn: The Idea of Nationalism. A Study of its Origins and Background. New York. The Macmillan Comp. I wyd., 1944, II wyd., 1945, str. XI + 735.

Kilkudziesięcioletnia działalność naukowa Kohna poświęcona jest badaniu genezy i treści nacjonalizmu. Urodzony i wychowany w Wiedniu, gdzie także odbywał swe studia uniwersyteckie, Kohn był nie tylko świadkiem niesłychanie